

Luther i læreboka: Luther-bildet i grunnskolens lærebøker – kontinuitet og endring

Anders Aschim

Høgskolen i Innlandet

Abstrakt: Korleis har Martin Luther vore framstilt i norske religionslærebøker for grunnskolen? Artikkelen undersøker Luther-biografiene i eit breitt utval lærebøker gjennom ulike skolehistoriske epokar, både tekst og bilde, spør kva for element som blir framheva og utelatne, og drøftar kva for funksjon forteljinga om Luther har hatt i religionsfaget gjennom tidene.

Søkeord: Martin Luther, kyrkjhistorie, lærebøker, KRLE

Innleiing

Njål Skrunes seier i boka *Lærebøkforskning* at «det er ingen som har foretatt en mer grundig analyse av det kirkehistoriske stoffet i skolefaget» – nemleg religionsfaget under skiftande namn og konjunkturar.¹ Rett nok overser han bidraget til Per Magne Aadnanes. Og i den nyleg utgitte *Norsk lærebokhistorie* har det kristendomshistoriske materialet omsider blitt synleggjort i den korte framstillinga av lærebøkene i religion og livssyn.² Likevel kan ein avgrensa detaljstudie innan dette feltet vere ein høveleg skolehistorisk ettertanke på eit tidspunkt der læreplanane for grunnskolen igjen er under endring.

---

1 Skrunes 2010: 172.

2 Aadnanes 1992; Skjelbred mfl. 2017.

Lærebøker har gjennom norsk skolehistorie vore ein av dei viktigaste faktorane som har styrt undervisninga. Nyare empiriske studiar av religions- og livssynsundervisning i grunnskolen tyder på at dette framleis er tilfellet.³ Det er altså all grunn til å leggje lærebøkene under lupa.

Avgrensing

Det er heldigvis ikkje naudsynt å dekkje alle dei drygt 280 åra som har gått sidan allmugeskole for alle blei lovfesta i 1739. I religionsfaget kjem kyrkjehistorie først inn som element i landsskolelova av 1860 (§ 36), og da berre som tilvalsemne i den høgare allmugeskolen som lokale styresmakter kunne, men ikkje måtte, opprette for elevar over 12 år.⁴ Frå 1889 er emnet inne som obligatorisk del av faget, i tillegg til bibelhistorie og «barnelærdom» – truslære etter Luthers katekisme.⁵ Gjennom skiftande læreplanregime er alderstrinnet for introduksjonen av den biografiske forteljinga om Luther forbausande stabilt: Det er 12–13-åringane som har fått møte forteljinga om reformatoren.

Likevel er avgrensingsproblemet betydeleg. Lærebokfloraen har vakse seg stor og fargerik, særleg dei siste femti åra. Njål Skrunes har utarbeidd ein omfattande bibliografi over lærebøker i religionsfaget.⁶ Eg har delt faghistoria inn i epokar, med vesentlege endringar i skolen sine styringsdokument – skolelover og læreplanar – som kriterium. Eit par mykje brukte lærebøker frå kvar epoke er så valde ut som materiale for analysen. Eg følgjer her same strategi som Aadnanes, men der han fokuserer på styringsdokumenta, legg eg hovudvekta på lærebøkene. Dessutan fører eg drøftinga opp til dagens lærebøker.

Artikkelen fokuserer på religionsfaget, men det bør òg nemnast at forteljinga om Luther har hatt ein plass to andre stader i grunnskolen: i lesebøkene og i historiefaget – som til liks med religionsfaget har hatt skiftande namn og innhald gjennom tidene. Hallgeir Elstad har nyleg drøfta framstillinga av reformasjonen i norske historiebøker for

3 Aadnanes 1992: 190; Bråten 2014; Tallaksen og Hodne 2014.

4 Skrunes 1995: 32.

5 Aadnanes 1992: 188.

6 Skrunes 2010: 223–267.

grunnskole og vidaregåande skole.⁷ Eg undersøker ikkje historiebøkene, men eg går noko inn på dei eldste lesebøkene, sidan desse representerer eit stadium før det blei vanleg med spesialiserte lærebøker i dei einsskilte skolefaga.

Lærebokhistorisk forskning

Skrunes gir eit omfattande oversyn over forskning på lærebøker i religionsfaget, inkludert hovudoppgåver.⁸ Det finst etter kvart ein del lærebokhistoriske spesialstudiar, gjerne med tematisk innfallsvinkel.⁹ Når det gjeld det kyrkjehistoriske stoffet, har Skrunes sjølv levert det viktigaste bidraget. Doktoravhandlinga hans gjennomgår også denne sida av faget, men da med fokus på læreplanar fram til Normalplanen av 1939, ikkje på lærebøker – der temaet altså, ifølgje same Skrunes, er understudert.¹⁰ Også hos Aadnanes er det styringsdokumenta – skolelover og læreplanar – som er hovudkjeldene. Men avsnitta om religionsfagets lærebøker i *Norsk lærebokhistorie* drøftar til dels også kyrkjehistoria sin plass i desse bøkene.¹¹

Forskingsspørsmål, materiale og metode

Elstad samanliknar korleis lærebøker i historie framstiller reformasjonen i Tyskland og i Noreg. Eg stiller eit meir avgrensa spørsmål: Eg vil undersøke kontinuitet og endring i bildet av personen Martin Luther, slik han er framstilt i norske religionslærebøker for grunnskolen gjennom tidene. Materialet for undersøkinga er eit utval lærebøker frå dei siste 150–200 åra. Det handlar primært om grunnbøkene til elevane, men i nokon grad blir materiale som arbeidsbøker og lærarretteiingar òg trekte inn. Både tekst, bilde og oppgåver i lærebøkene blir studert. Metodisk handlar det om innhaldsanalyse. Vekta ligg på Luthers biografi: Kva for element blir

---

7 Elstad 2017.

8 Skrunes 2010: 121–218.

9 Til dømes Lied 1996; Winje 2011.

10 Skrunes 1995; 2010: 172.

11 Aadnanes 1992; Skjelbred mfl. 2017.

framheva, og kva for element blir utelatne? Kva for bodskap formidlar lærebokas Luther til elevane?

Forteljinga om Luther

Kyrkjeskolen si tid (før 1889)

Alle norske skolebarn kjende Luther indirekte via grunnbøkene i allmugeskolen: katekisme og forklaring. Men først i 1889 kjem kyrkjehistorie inn som obligatorisk del av faget kristendomskunnskap.

Likevel har ein god del elevar fått kjennskap til den biografiske Luther før denne tid, også gjennom lærebøker. Hans Jacob Grøgaards *Læsebog for Børn* (først utgitt 1816), med undertittelen *En Forberedelse til Religionsunderviisningen, især i Norges Omgangsskole-distrikter*, inneheld nokre kyrkjehistoriske stykke i tillegg til attforteljingar av bibelsk stoff, mellom anna ein kort Luther-biografi (s. 138–139 i 1843-utgåva). Det har vore hevda at denne boka fekk lite å seie, men Sverre Sletvold har dokumentert ei ganske betydeleg utbreiing.¹²

Luther er sett inn i den protestantiske standardforteljinga om kyrkja sine feil og manglar i mellomalderen. Desse er lista opp nokså detaljert. Deretter blir nokre av dei opposisjonelle røystene i seinmellomalderen nemnt, mellom dei John Wycliffe og Jan Hus. Begge desse elementa inngår i det som sidan blir den faste rammeforteljinga for framstillinga av Luthers liv i lærebøkene. Om Luther heiter det kortfatta at han «satte [...] sig imod Afladskræmmeren Johan Tezel» og at han seinare «bestred [...] flere og flere af Pavens Lærdomme», men lesaren får nesten ikkje vite noko om kva som var Luthers eiga lære. Derimot får karakterskilddingar plass: «en meget lærd Mand med et uovervindeligt *Mod*». Eit fast innslag i Grøgaard si bok er omgrepsforklaringane. Såleis finn lesaren denne fotnoten: «*Mod* har den, som ikke er bange i Fare, og den, som overvinder sin Frygt.» Luther får med dette ein funksjon som forbilde for den oppveksande slekt som kjem til å gå att i generasjonar av lærebøker.

Brotet med paven og alliansen med tyske fyrstar er nemnt, men sett i eit teologisk overlys: «Gud hjalp ham imod hans mange og mægtige

---

¹² Sletvold 1971: 50–52; jf. òg Haraldsø 1989: 37–38.

Fiender». Bibelomsetjinga til tysk og forfattarverksemda blir omtala. At «Bogtrykkerkunsten dengang var opfundet» letta utbreiinga av reformasjonen, eit omgrep som blir forklart slik: «*Reformationen* kaldes den Forbedring, som skede ved Luther og flere, da en stor Deel af de Kristne bleve oplyste om Pavedømmets Vildfarelser, og friede fra Pavens Herredømme.» Det konfesjonelle og kontroversteologiske elementet er tydeleg. Den «Augsburgske Troesbekjendelse» er nemnt som «et kort Indhold af Luthers Lære», men utan nærare presisering. Avslutningsvis blir eleven introdusert for den reformerte og den romersk-katolske kyrkja, altså konfesjonaliseringa av Europa, i nokre få setningar. Også dette kjem til å gå inn i den faste rammeforteljinga.

Grøgaards *Læsebog* blei trykt i revidert utgåve heilt til 1869. Langt større gjennomslag fekk likevel Volrath Vogt si lærebok *Bibelhistorie med lidt af Kirkens Historie* frå 1858, ein av Noregs største læreboksuksessar gjennom tidene. Boka blei trykt i 58 opplag fram til 1930. Ei revidert utgåve utan kyrkjehistoriedelen har vore i bruk heilt opp til 1960-talet, ja, i somme kristne privatskolar heilt opp til 2000-talet.¹³ Her kommenterer eg Luther-biografien etter 2. opplag, som kom ut same året som den nye landsskolelova blei sett i kraft.¹⁴

Som i Grøgaards lesebok og i nokre tidlege bibelhistoriebøker utgjør kyrkjehistoriestoffet berre eit kort tillegg til bibelhistorieforteljingane.¹⁵ Innramminga, med mellomalderkyrkja og konfesjonaliseringa, er den same. Også hos Vogt er det tydelegare kva Luther tok avstand frå, enn kva han positivt stod for, men her finn ein i det minste eitt kjernepunkt i Luthers teologi uttrykkeleg poengtert: «at Mennesket retfærdiggjøres ved Troen uden Lovens Gjerninger». Den biografiske forteljinga er noko fyldigare. Det heiter at Luther var fødd «af fattige Forældre», og planen om jusstudium er nemnt. Det er lagt stor vekt på trusstridene hans i klostertida. Det blir fortalt om oppslaget av tesane om avlaten på kyrkjedøra i Wittenberg. Dette er frå no av eit fast element i lærebøkene. Vidare får vi høyre detaljar som at Luther «tog den pavelige Banbulle og opbrændte den under et Egetræ udenfor Wittenberg»; dette er elles ikkje

13 Skrunes 2010: 229; Thorvaldsen 2011.

14 Vogt 1860: 86–89.

15 Skjelbred mfl. 2017: 66.

heilt korrekt, det var åtvaringsbrevet før sjølv bannlysinga som gjekk opp i røyk.

Den episoden det blir dvelt lengst ved, er riksdagen i Worms i 1521, der Luther blei møtt med kravet om å kalle attende læra si. Dette er den einaste staden der Luther blir eksplisitt sitert. Til åtvaringar mot å reise til riksdagen, skal han ha svara: «Om der end var saa mange Djævle i Worms, som der er Tagstene paa Husene, vil jeg dog derhen.» Dette sitatet går att i bøkene heilt fram til 1960. Enda meir sitert er Luthers nei til å kalle attende, under tilvising til samvitet. Både her og i mange seinare framstillingar blir dette avslutta med fyndordet «Her staaer, jeg, jeg kan ikke Andet» (noko Luther ikkje sa, men som tidleg blei lagt til i luthersk propaganda). Implisitt blir Luther, som hos Grøgaard, tillagt ein forbildefunksjon. I teksten så langt har Luther stått fram som den einsame, heilstøypte og modige sanningssøkjaren.

Fredløysa, den dramatiske «bortføringa» og opphaldet i løynd på Wartburg blir skildra. Bibelomsetjingsarbeidet blir nemnt i denne samanhengen. Katekismane blir kort omtala, og forteljinga om Luther sluttar med riksdagen i Augsburg og framlegginga av «den augsburgske Confession eller Troesbekjendelse», med kommentaren: «Enhver, der vilde, kunde nu see, at Luther ei forkyndte nogen ny Lære, men den gamle sande Kristendom.» I denne samanhengen blir også Luthers nære medarbeidar Melancthon nemnt, nærast i forbifarten.

Den mest omfattande Luther-biografien i skolebøkene etter landskolelova av 1860 er likevel den som står i tredje bandet av P. A. Jensens *Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet*.¹⁶ Også denne teksten er skriven av Volrath Vogt, som her har fått eit heilt anna format å boltre seg i. Lesebokteksten inneheld faktisk fleire biografiske detaljar enn dei fleste fagspesifikke lærebøkene som kjem dei neste hundre åra. Her får også Melancthon sin plass som utfylling og kontrast til Luther:

Han var lærdere end Luther og en Mester i de gamle Sprog. Luther var Mester i at tale og skrive i et folkeligt Sprog; Melankton forstod at tale og skrive for de Lærde og de Studerende, som kom langveis fra, for at høre ham. Medens Luther var dristig og djærv, var Melankton mild og eftergivende; han frygtede for, at

---

¹⁶ Jensen 1863: 234–238.

Kristendommen skulde glemmes over Striden. Begge arbeidede sammen som høire og venstre Haand.

Den nye folkeskolen (1889–1939)

Dei nye folkeskolelovene av 1889 innførte altså «sikkert Kjendskab [...] til de vigtigste Begivenheder af Kirkens Historie» som nytt obligatorisk element i kristendomsfaget, men verken lov eller framlegg til nasjonal skoleplan gav meir spesifikke retningslinjer om innhaldet.¹⁷ Det er rimeleg å tru at lærebøkene i høg grad fekk definere dette.

Kyrkjehistoriedelen i Vogt si bibelsoge har truleg vore mykje i bruk, men det kom òg separate lærebøker i kyrkjehistorie. Ei av dei mest brukte ser ut til å vere Anton Chr. Bang si *Kirkehistorie for folkeskolen* frå 1892. 1932-utgåva oppgir at opplaget da har nådd 198 000 eksemplar.¹⁸

Luther-biografien har vakse til åtte sider (s. 41–47 i 1910-utgåva) og er no forsynt med avsnittsoverskrifter. Etter introduksjonen om bakgrunn og ungdom følgjer overskriftene «Luther som munk», «Luther træder op mot avlads-handelen», «Riksdagen i Vorms», «Luther paa Vartburg», «Luther i Wittenberg», «Den evangeliske kirke», «Luthers medarbeidere» (som igjen berre presenterer Melanchton), «Den augsburgske bekjendelse», «Luther i sit hjem» og «Luthers død».

Kyrkjehistorikaren Bang tar med mange element som hittil berre har vore med i Jensens *Læsebog*. Det gjeld uroa i Wittenberg som førte Luther til å forlate Wartburg og reise heim, og det gjeld dei nye kyrkjeordningane, gudsteneste på morsmålet og salmedikting. Dei kyrkjepolitiske konsekvensane kjem tydelegare fram: «Mange fyrster indførte den lutherske reformationen i sine land, og saaledes opstod der *evangeliske lands-kirker* paa flere steder i Tyskland.»

Den viktigaste innovasjonen er avsnittet «Luther i sit hjem». Det ser ut til at Bang her etablerer ei ny norm; dei seinare lærebøkene har òg gjerne eit slikt avsnitt mot slutten av Luther-biografien, etter den kronologiske forteljinga. No kjem kona Katharina og barna inn i lærebokbiografien om Luther og blir verande. Her blir det òg meir plass til mennesket

17 Lov om Folkeskolen paa Landet 1889, § 12c; Skrunes 1995: 92.

18 Skrunes 2010: 241; jf. Skjelbred mfl. 2017: 120.

Luther: Han var «meget livlig» med gjestar på besøk, han var «meget glad i musik», «[s]in tid brukte han meget flittig», og «som han var flittig til at arbeide, saa var han ogsaa flittig til at bede». Kontrasteringa med den stillferdige og fredselskande Melanchton, «klar i sin tanke og mild i sine ord», set også hos Bang den «ildfulde og djerne Luther» i relieff.

Framleis er Luthers teologi i hovudsak definert negativt, altså som motsats til «lærdomme i pave-kirken som han fandt at være i strid med Guds ord». Det teologiske punktet som blir positivt framheva, er også her læra om rettferdiggingeringa, no med Bangs tydelege forfattarrøyst og kursivering i slutten av avsnittet «Luther som munk»:

I sit eget liv hadde Luther saaledes lært at et menneske ikke kan bli retfærdiggjort for Gud ved egne gjerninger, men ved troen alene. Det var det klare syn for denne store grundsandhet som gjorde ham skicket til at bli kirkens reformator.

Bang finn òg plass til nokre av dei mørke sidene, Luthers sjukdom og tungsinn mot slutten av livet, og trugsmålet om religionskrigen som braut ut etter hans død. Oppsummeringa er høgst teologisk og normativ:

Luthers gjerning kalder vi reformationen eller kirke-bedringen, fordi han avskaffet alt som stred mot Guds ord, og førte kirken tilbake til den rene lære og rette tro. Siden Augustins dage hadde ingen mand i kirken hat et saa klart syn paa sandheden som Martin Luther.

Denne passasjen er i det heile karakteristisk for boka til Bang. Per Magne Aadnanes gir denne samanfattande karakteristikken av tilnæringsmåten hans til stoffet: «Det udiskutable didaktiske utgangspunktet for Bang var altså eit indrekyrkjeleg, konfesjonelt perspektiv. Ei sterk fokusering på visse personar, helst av typen ‘trusheltar’, gav dette perspektivet kjøt og blod».¹⁹

Ved sida av kristendomskunnskapsbøkene skal vi framleis halde eit auge med leseboka. Nordahl Rolfsens *Læsebog for Folkeskolen* inneheld fleire livlege og dramatiske forteljingar om Luther. Utvalet varierer noko frå utgåve til utgåve. I det andre bandet av førsteutgåva er det på heile tolv sider.²⁰ Forteljinga om Luther på riksdagen i Worms er det heilt sentrale

¹⁹ Aadnanes 1992: 191.

²⁰ Rolfsen 1893: 193–204.

stykket, som òg finst i andre utgåver av leseboka. Det er bildet av helten som står for sine meiningar utan andre autoritetar enn Guds ord og sitt eige samvit som slår gjennom. Frå no er lærebøkene også utstyrt med illustrasjonar. Luther-teksten er i denne lesebokutgåva illustrert med eit bilde av ein enno relativt ung Luther i halvfigur, med eit bestemt andletsuttrykk, tydelegvis etter eit av Lukas Cranach sine Luther-bilde frå midten av 1520-talet. Dei mange samtidige bilda av Luther frå verkstaden til hoffmalaren Cranach, som òg var Luthers bokdesignar og stod for mange framsider og illustrasjonar til bøkene hans, går att i utvalet av illustrasjonar i lærebøkene.

Arbeidsskolen si tid (1939–1960)

Reformpedagogikken, med si sterkare sentrering om elevaktivitet og idealet om «arbeidsskolen», slo i Noreg for alvor igjennom med normalplanane for folkeskolen av 1939. I kyrkjehistoriestoffet i lærebøkene er det likevel vanskeleg å sjå at desse tankane fekk særleg gjennomslag.

Lauritz Holsvik gav ut ei revidert utgåve av Vogts bibelsoge etter 1930, men også ei nyskriven separat lærebok i kyrkjesoge. Førsteutgåva kom i 1934, men eg nyttar den nesten identiske utgåva i 8. opplaget frå 1958 (s. 41–47). Einaste endring i teksten er ei viss modernisering i ordval. Dessutan er det først i denne utgåva ein finn ein beskjeden refleks av arbeidsskoletanken: Det står ei avdeling med «arbeidsoppgåver» bak i boka. Men det handlar om reine kunnskapsspørsmål der svara er å finne temmeleg direkte i lærebokteksten. Den noko større framstillinga *Lat riket ditt koma* har meir utfordrande arbeidsoppgåver alt frå første utgåva, men den har tydelegvis vore mindre utbreidd, truleg på grunn av omfanget.²¹

Utvalet til Holsvik er om lag som hos Bang, men han finn òg plass til kort å nemne Roma-reisa Luther gjorde for å «greia opp i ein strid mellom munkane. Luther vart forfærd over all den likesæle og styggedom han såg der», heiter det.

---

²¹ Schübeler 1949: 53–63.

Skildringa av Luther sin trusstrid i klostertida har no blitt eit fast element. Han var «uroleg og ottefull for sjela si», seier Holsvik. Gjennombrøtet er skildra i vendingar som er attkjennelege frå forkynninga i kyrkje og bedehus: «Han vart viss på at han var Guds barn, og at himmelen stod open for han òg. Han fekk fred med Gud, ikkje ved botsøvingar, men ved trua på Jesu fullførde verk.» Holsviks karakterskildring av Luther har framleis ein tydeleg forbildefunksjon, men no trer han framfor alt fram som fromheitsideal:

Luther hadde klåre augo og ei vakker røyst. Han var sterk og måtehalden, arbeidsam og gjestmild. Hadde han ikkje pengar, gav han bort sylvty og klede til dei fattige. Luther preika ofte, heldt mange førelesingar ved universitetet og skreiv mange bøker og brev. Han hadde mykje strid fram gjennom livet. Men kvar dag henta han kraft i bøn til Gud. Han bad djervt, hjarteleg og varmt, og ofte trilla tårene medan han bad.

Schübeler har ei nesten identisk karakterskildring. Men i hans bok er det konfesjonelle og kontroverteologiske preget noko tydelegare. Mellom anna omtalar han oppgjeret med gjendøyparane, men særleg tydeleg er dette draget i skildringa av mottakinga av den augsburgske konfesjonen: «Då vedkjenninga vart opplesen, sa ein katosk biskop: 'Luther lærer no den reine sanning. Vi kan ikkje nekte det.'»

Kyrkjehistoria er framleis konsentrert om dei store personane, heltane, i denne generasjonen lærebøker. Dette samsvarer for så vidt med læreplanens fokus på «dei viktigaste personar og hendingar».²² Luther er kanskje den største, men ikkje den einaste.

Læreplanen av 1939 introduserer for første gong eit uttrykt toleranseideal i planen for kristendomskunnskap, og rår også til at opplæringa «ikkje legg vekt på læretretter og læresystem». Men det er vanskeleg å ta dei nemnde Luther-framstillingane til inntekt for «at kyrkjehistoria si rolle som støttespelar for den konfesjonelle identiteten er i ferd med å bli svekka», slik Aadnanes tolkar 1939-planen.²³ Her er kanskje lærebøkene mindre endringsvillige enn læreplanen.

22 Normalplan 1939: 28; Aadnanes 1992: 193; Skjelbred mfl. 2017: 122.

23 Normalplan 1939: 28; Aadnanes 1992: 193–194.

Forsøk med 9-årig skole (1960-1974)

Ein av dei mest omfattande Luther-biografiane i materialet finst i læreboka *Bibelen viser veg*, skriven av teologen og bibelomsetjaren Oddmund Hjelde.²⁴ Omfanget tyder på eit høgt – truleg i overkant høgt – ambisjonsnivå for sjuandeklassingane i den nye ungdomsskolen. *Kristendoms-kunnskap for ungdomsskulen 7* er òg stoffrik.²⁵ Denne boka gir elles eit kontant og tydeleg svar på spørsmålet: «Kvifor les vi kyrkjesoget?», nemleg: «I dag er det *vi* som skal vera med på å byggja den synlege kyrkja og *vera* den stridande kyrkja» (s. 53). Kristendoms-kunnskap er framleis eit kyrkjebyggjande fag i den nye ungdomsskolen.

Avsnitta om Luthers barndom og skolegang er omfattande hos Hjelde. Eit teikn på innverknad frå nyare Luther-forsking er at faren no blir omtala som «ein nokså velståande mann», det er ikkje lenger tale om fattige kår. I *Kristendoms-kunnskap 7* blir han korrekt omtala som «bonde og medeigar i ei gruve».

Den luthersk-konfesjonelle og kontroverteologiske tendensen er framleis tydeleg hos Hjelde. Dette kjem til dømes fram i oppgåver som denne: «Kvifor er det gale å be til heilagmenne? Kva er det lutherske synet på heilagmenne? Sjå Den augsburgske vedkjenninga, artikkel 21.» Samtidig får den nokså komplekse seinmellomalderlæra om bot og avlat ei lang og adekvat forklaring.

Ein interessant detalj ved *Kristendoms-kunnskap 7* er overskrifta «Luther talar Roma midt imot» – altså ein allusjon til strofa om kong Sverre i «Ja, vi elsker». Den kjem òg att i ei elevoppgåve. Ein kunne kanskje lese dette som ein refleks av det sterke kulturarvsperspektivet som no har kome inn i læreplanen.²⁶ Det er likevel meir rimeleg å tolke dette i antikatolsk enn i nasjonsbyggjande retning, sjølv om boka òg legg sterk vekt på Luthers betydning for eit (tysk) nasjonalspråk.

Av tidlegare lærebøker får ein som regel inntrykk av at Luther var den første som omsette Bibelen til tysk. Bibelomsetjaren Hjelde nyanserer dette inntrykket: «Det fanst nok tyske bibelomsetjingar før. Men inga var så god som denne.» Og han tematiserer – som den første – Luther

24 Hjelde 1966: 45-77.

25 Berggreen mfl. 1964: 56-74.

26 Aadnanes 1992: 194.

si problematiske handtering av bondeopprøret i 1524–1525, rett nok med betydeleg forståing for Luther: «Då dei ufrie tyske bøndene reiste seg mot herrane sine og kravde betre kår, stødde reformatoren fyrst kravet deira. Men så gjekk bøndene til opprør og herja fælsleg. Luther prøvde å skape fred. Men då dei ikkje ville høyre på han, sende han ut eit harmfylt kampskrift med stygge klagemål mot bøndene. Denne uheldige historia gjorde at han miste ikkje få tilhengjarar.»

Hjelde legg stor vekt på Luthers interesse for musikk, og på dei kulturhistoriske verknadane av Luther-heimen. Her må ein absolutt kunne seie at kulturarvsperspektivet er til stades: «Den friske kvardagskristendomen som rådde i heimen hans, vart eit førebilete for mange andre prestar. Og rundt ikring i dei lutherske landa fekk prestegardane mykje å seie både for religionen og kulturen.»

Mønsterplan I (1974–1987)

Med innføringa av obligatorisk 9-årig skole (1969) og den tilhøyrande Mønsterplanen (1974) er det duka for nye generasjonar lærebøker. Denne skolereforma blir gjerne rekna som slutten på kyrkjeleg kontroll med kristendomsfaget – som likevel framleis skulle undervisast i samsvar med evangelisk-luthersk lære. Reformasjonsstoffet er stadig lagt til 7. skoleår.

Gud og verden 7 gir framleis Luther-forteljinga relativt mykje plass.²⁷ Men for første gong i materialet blir avstanden mellom da og no tydeleg tematisert. Sekulariseringsprosessen slår omsider inn også i lærebøkene i kristendomskunnskap:

Mens mennesker i dag kanskje heller spør om det fins en Gud, var Luther helt overbevist om at Gud var til, og at man står i et ansvarsforhold til ham. Luthers spørsmål ble derfor: «Hvordan kan jeg finne en nådig Gud, og hvordan kan jeg få Gud til å godta meg?»

Ein annan ny tendens i denne framstillinga er auka merksemd om dei samfunnsmessige konsekvensane av reformasjonen:

---

²⁷ Gaarder, Bjørnsen og Kullerud 1978: 32–33, 35–47.

Reformasjonen var først og fremst en religiøs bevegelse, men det er sikkert at den også kom til å bety mye for den kulturelle, den økonomiske, den sosiale og den vitenskapelige utvikling. Menneskene – eller i alle fall en del av dem – ble på en måte mer frie, selvstendige og uredde

Biografien og framstillinga av sentralpunkt i Luthers teologi er framleis fyldig. No blir det stilt spørsmål ved historia om at Luther spikra opp plakaten med avlatstesane på slottskyrkjedøra – «Kanskje er historien bare en anekdote» – eit teikn på kontakt med nyare forskning (den nyaste forskinga kan tyde på at tesane faktisk blei slått opp, men neppe av Luther sjølv – truleg av vaktmeisteren ved universitetet).

Boka *Fellesskapet*, med teologen Vidar Kristensen som hovudforfattar, er mindre detaljert, men meir aktualiserande enn *Gud og verden*.²⁸ Om den første tida til Luther i klosteret heiter det:

Han prøvde å vera så from og dugande som mogleg for å gjera Gud nøgd. Han feia golvet i klosteret, gjekk ikring som ein tiggjar og bad fadervår 175 gonger om dagen. Kvifor trur du han gjorde slike ting? Har du prøvd å gjera blid att ein som du har gjort noko gale imot? Korleis gjekk det? Trur du Gud likte det Luther gjorde?

Her ser vi ein tendens til sterkare elevsentrering, noko som blir enda tydelegare i neste generasjon lærebøker (M87). Eit anna teikn i same retning er at den klassiske skildringa av Luthers framferd på riksdagen i Worms blir følgt av eit avsnitt som diskuterer «samvitet».

Også denne framstillinga har sterke teologisk-normative utsegner: «Gud bruka Luther til å endra på mykje som var gale i kyrkja.» Og den utfordrar til personleg tru, som i oppgåva: «Les Ef 2,8–10. Gå nøye gjennom teksten og finn ut kva denne teksten kunne læra Luther i situasjonen hans, og kva han kan læra deg.» At ein fokuserer på denne bibelteksten, er eit interessant val i lys av den tradisjonelle framstillinga av Luthers «reformatoriske oppdaging» ved studiet av Rom 1,16–17. Kanskje kan det liggje ein refleks av lågkyrkjeleg 1970-talsforkynning her.

---

28 Kristensen mfl. 1978: 76–83.

Mønsterplan II (1987-1997)

I 1987 kom ein sterkt revidert mønsterplan, etter ei førebels utgåve frå 1985. Alt i 1986 blei dei første lærebøkene utgitt. *Ei bok om kyrkja* har framleis ein detaljert Luther-biografi.²⁹

Denne læreboka er sterkt elevsentrert og legg vekt på aktualisering av stoffet både i illustrasjonar og i oppgåver. Da Luther gav munkeløftet sitt, var det i strid med viljen til faren. Til denne episoden knyter boka spørsmålet: «Kor mykje bør ungdom ta omsyn til det foreldra ynskjer når dei vel utdanning og yrke?» Ein av illustrasjonane er ei teikning av ein far som oppslukt sit og ser på TV medan han stikk ein pengesetel til sonen, som står bak stolen. Bildeteksten lyder: «Har dette noko med avlat å gjera? Diskuter.» Eit fotografi av ein far og to barn som vaskar opp, er utstyrt med bildeteksten: «Husarbeidet er ein viktig del av livet i ein familie. Katarina hadde dette ansvaret i heimen til Luther-familien. Korleis kan vi dela på ansvaret for husarbeidet i dag?»

Boka inneheld elles mange Luther-sitat. Ein merkar seg at dei uhistoriske orda «Her står eg» no er utelatne frå skildringa av riksdagen i Worms.

Dette er ei av relativt få bøker i utvalet som omtalar bondeopprøret og andre trekk som stiller Luther i eit mindre heldig lys. Om ettermålet hans heiter det:

Nokon feilfri mann var Martin Luther så visst ikkje. Han har sagt og skrive ting som ettertida har reagert kvast på og dømt som kvinnehat og rasisme. Men han gjorde det klart for samtida og ettertida at det er ein menneskerett å følgja overtydinga si.

Læreverket *Møte med livet* bryt med den tradisjonelle framstillinga av kyrkjarahistoria. I band 2 er forteljinga om Luther sett inn i kapitlet «Det norske kyrkjebiletet», etter ei aktualiserande innleiing der ein USA-utvekslingselev møter norsk kristenliv.³⁰ Framstillinga er mykje kortare enn i *Ei bok om kyrkja*, og den legg sterkare vekt på det reint kyrkjelege, også i «samtaleoppgåvene». Dette er likevel ikkje alt læreverket har å seie

²⁹ Gjefsen mfl. 1986: 46–63.

³⁰ Kristensen og Gabrielsen 1990: 53–57.

om Luther, andre sider ved verksemda hans er omtala i band 1. Det gjeld salmediktinga (s. 12) og bibelomsetjinga (s. 54).

I Aadnanes si framstilling av læreplanhistoria representerer M 87 det avgjerande brotet med det tradisjonelle konfesjonelt-kyrkjelege perspektivet, som rett nok har vore gradvis svekt alt frå 1939-normalplanen av. Kyrkjehistorie er blitt kristendomshistorie (Aadnanes 1992: 197–201). Vi har observert ein viss tregleik når det gjeld lærebøkene si avkonfesjonalisering, men i løpet av mønsterplan-periodane ser det ut til at også dei legg stadig sterkare vekt på å kommunisere allmenne verdiar.

KRL-tida (1997–2006)

Innføringa av det felles obligatoriske faget *Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering* (KRL) i læreplanverket av 1997, seinare endra til *kristendoms-, religions- og livssynskunnskap*, er den mest omfattande endringa i religionsfaget si historie i grunnskolen. Faget var ikkje lenger knytt til ei bestemt trusretning, og fritaksretten var borte. KRL skulle vere eit samlande verdifag for alle elevar. Korleis verka dette inn på framstillinga av Luther?

Broene er det mest tradisjonelle av dei nye læreverka.³¹ Forteljinga om Luther er noko komprimert, men alle dei faste elementa er med. Blikket for den historiske konteksten er likevel tydelegare enn før, og ordvalet er i ferd med å bli meir nøytralt. Hittil har «reformasjon» ofte vore forklart som «forbetring». No heiter det: «Samfunnet forandret seg. Kirken ble også fornyet. Det skyldtes ikke minst Martin Luther.» Også *Fortell meg mer* held seg nøkternt til den tradisjonelle forteljinga.³² Boka legg vekt på å forklare særdrag i luthersk teologi og dei kyrkjelege endringane – her nyttar boka ordet «forandring», ikkje «forbetring» – men dei politiske sidene ved reformasjonen kjem òg godt fram, til dømes i avsnittet «Strid om land og religion», som teiknar opp – rett nok noko forenkla – konfliktaksen mellom pave og keisar på den eine sida, dei tyske fyrstane og reformatoren på den andre. Desse bøkene representerer samtidig ei

31 Bakken mfl. 1999.

32 Aarflot mfl. 1999: 140–151.

dreining bort frå den aktualiserande og elevsentrerte tendensen i førre generasjon lærebøker, i retning av eit sterkare kunnskapsfokus, sjølv om *Broene* rett nok foreslår eit prosjekt over temaet protest som elevoppgåve:

Hva protesterer mennesker mot i dag?

Hvordan protesterer de?

Hva skal protestene føre til?

Hva kunne dere ha tenkt dere å protestere mot?

Finn stoff i aviser og på Internett.

Reiser i tid og tru er kanskje det mest innovative læreverket i materialet, ikkje minst i forma: Boka har ei rammeforteljing der lesaren blir invitert med på tidsreise saman med helten Jason og argonautane, kjende figurar frå gresk mytologi. Det omfangsrike kapitlet «Martin Luther – mannen som søkte Gud og endra verda» er ein langt meir samansett tekst enn alle tidlegare framstillingar vi har sett på.³³ Lesaren må orientere seg i eit mangfald av sjangrar, noko som nok kan ha vore forvirrande for somme elevar.

Den løpande forteljinga om Luther er innhaldsrik og adekvat. Teksten tematiserer uttrykkeleg problematiske sider ved Luthers karriere, ikkje berre ytringane om bondeopprøret midt på 1520-talet, men òg dei krasse utsegnene om jødane. I *Broene* er «bondekrigen» berre så vidt nemnt i ei elevoppgåve, og i *Fortell meg mer* heiter det berre summarisk: «I ettertid kan han selv kritiseres for noen av sine holdninger og handlinger.» Dei politiske sidene ved reformasjonen og den påfølgjande religiøse og politiske oppsplittinga av Europa kjem tydelegare fram enn før. Bokstekstar, såkalla «faktakort», blir nytta til korte forklaringar. I margen finn ein hovudpoenga i teksten komprimert uttrykt. Men framstillinga nyttar òg meir skjønnlitterære verkemiddel. Kapitlet begynner med ein dramatisert scene der tilskodarar kommenterer at «munk Martin» spikrar opp tesane (noko som altså truleg er uhistorisk). Og «Jason» slepp fleire stader til med det vi kan kalle danningskommentarar, om samvitet (knytt til Worms-episoden) og om «livet som gåve» (knytt til Luthers tankar om nåden). Dette er tydelege forsøk på å trekke ut ein allmenngyldig og ikkje

---

33 Skeie og Omland 1999: 9–25.

konfesjons- eller trusbunden essens av forteljninga – det ein i samtidig forteljingsdidaktikk for KRL-faget har omtala som «den allmennmenneskelege dimensjonen» ved religiøse forteljingar.³⁴

Kunnskapsløftet si tid (2006–2016)

Læreverket *Vi i verden* representerer ein overgangsfase mellom KRL- og RLE-perioden. Det er utgitt etter endringane i KRL-faget i 2005, og det er framleis i sal og bruk.³⁵ Det er fleire interessante trekk ved dette læreverket. For det første er stoffet om Luther (s. 151–153) radikalt forkorta, samanlikna med tidlegare bøker. For det andre får tidlegare kyrkjekritikarar og -fornyarar som John Wycliffe og Jan Hus nesten like mykje plass som Luther. Han blir på den måten mindre unik i denne framstillinga enn i dei tidlegare. Reformasjonen blir i dette verket berre forklart som oppsplitting av kyrkja: «Slik ble det mange forskjellige kirker. Dette kaller vi reformasjonen.»

Og for det tredje hoppar framstillinga heilt over avlatsstriden og tesane. I denne versjonen av forteljninga gjeld Luthers kritikk «pavens luksus». Bakgrunnen ligg i desse setningane frå avsnittet om seinmellomalderen: «Paven var den øverste lederen i kirken. Folk betalte skatt til ham. Pengene brukte han til å bygge flotte kirker. Men han brukte også mye penger på luksus» (s. 146). Ein unngår å måtte forklare det kompliserte punktet om avlaten, men framstillinga av konflikten mellom Luther og paven blir upresis. Som ei av svært få bøker i utvalet nemner *Vi i verden* Johann Eck ved namn, den viktigaste antagonisten til Luther i avlatsstriden og den følgjande prosessen. Dette er ei merkeleg prioritering. Luthers teologi er elles redusert til to påstandar: at kyrkja kan ta feil, og at Bibelen ikkje kan ta feil.

Valet om å gi andre kyrkjekritikarar meir plass på kostnad av Luther er eksplisitt kommentert og grunngitt i lærarrettleiinga (s. 156). Her kjem òg den tradisjonelle Luther-biografien, introdusert slik:

³⁴ Breidlid og Nicolaisen 2000: 65–80.

³⁵ Børresen mfl. 2008; jf. Winje 2008: 76.

Luther spilte en viktig rolle for endringene i kirken i Europa på 1500-tallet. Men som vi har sett, sto han i en sammenheng med tidligere reformatorer som Hus og Wycliffe. Luther sto heller ikke alene om gjennomføringen av reformasjonen. [...] På grunn av Luthers personlige betydning for reformasjonen er det mange framstillinger av kirkehistorien som gir en grundig framstilling av Luthers biografi. I elevboka får elevene istedenfor bare et lite glimt av noen vesentlige hendelser. For deg som lærer kan det likevel være greit å vite litt om hvem Luther var.

Lærarrettleiinga får fint fram dei politiske aspekta ved reformasjonen, og den gir eit visst innblikk i luthersk teologi, med «nåde» som det sentrale stikkordet. Her kjem òg ei noko upresis framstilling av avlatshandelen, som «salg av nåde, i form av avlatsbrev. Avlat er en form for tilgivelse». Bibelomsetjing, kyrkje- og gudstenesteordning og sakramentteologi er så vidt nemnt.

Vi i verden legg stor vekt på elevoppgåver. Men sidan oppgåvene i hovudsak knyter direkte til ein nokså mager læreboktekst, er det diskutabelt kor mykje elevane kan få ut av slikt arbeid. På den andre sida har Internett for alvor kome på banen som hjelpemiddel.

I grunnboka til læreverket *Vivo* er reformasjonen definert slik: «Reformasjonen er navnet på den store forandringen som skjedde da kirken i Vest-Europa ble delt».³⁶ Martin Luther har no berre fått tildelt ei halv side, rett nok med ei heilsides gjengiving av tittelbladet på bibelutgåva hans på motstående side. To poeng blir framheva: at han omsette Bibelen til tysk, og avlats- og kyrkjekritikken: «Han kritiserte paven for den måten han levde på, og for at kirken lot menneskene kjøpe tilgivelse for det gale de gjorde. Å kjøpe tilgivelse av kirken ble kalt avlatshandel.» Denne framstillinga av avlatslæra er så knapp at den blir misvisande. Den lever neppe opp til læreplanens krav om «saklig og upartisk» undervisning. Heller ikkje lærarrettleiinga (s. 130–131) gir særleg hjelp her, noko som er betenkeleg i lys av at eitt av forslaga til delmålformuleringar er «Jeg kan forklare hva avlatshandel betyr, og si hva Martin Luther mente om det». Lærarrettleiinga går i nokon grad inn på luthersk teologi, særleg læra om Guds rettferd, noko elevboka ikkje gjer. Men eit par elevoppgåver i grunnboka

---

³⁶ Bondevik og Egeland 2010: 130.

(s. 137) tematiserer Luthers biografi: «Lag en tidslinje over livet til Martin Luther. Bruk Internett til å finne opplysninger», og «Lag en dramatisering av viktige hendelser i Martin Luthers liv». Arbeidsboka har ein liten quiz «Riktig eller galt om Martin Luther» (s. 46). Lærarrettleiinga set opp som delmål «Jeg kan lage en tidslinje for Martin Luthers liv, og fortelle om livet hans ut fra tidslinja».

Den klart fyldigaste Luther-framstillinga i lærebøkene under Kunnskapsløftet så langt er *Du og jeg*.³⁷ Overraskande er det å finne att den gamle nemninga «forbetring» i omtalen av reformasjonen: «Reformasjon betyr forandring eller forbedring». I motsetnad til dei to føregåande bøkene har denne tatt vare på mange element frå den tradisjonelle Luther-biografien, med riksdagen i Worms som klimaks. Men hovudvekta ligg på endringane i kyrkja, på Bibelens plass, gudstenesta, undervisninga og konfesjonaliseringa.

Lærarrettleiinga reflekterer over didaktiske utfordringar ved kyrkje-historiestoffet. Sekulariseringa er ein viktig premiss. Ei verd utan tydelege skilje mellom politikk og religion ligg langt frå elevane sin kvardag. Tidlegare tiders kristendomsformer blir opplevde som framande. Forfattarane gjer tydelege val: «Vi har valgt å legge mest vekt på temaer vi mener er særleg kulturbærende, og som til en viss grad kan bidra til å forstå dagens kristendom» (s. 38). Dei politiske føresetnadene for og konsekvensane av reformasjonen er lite vektlagde i elevboka, men får ein del spalteplass i lærarrettleiinga.

Luther-bilde

Så langt har vi særleg hatt fokus på *teksten* i lærebøkene vi studerer. Men lærebøker er multimodale tekstar, og det er god grunn til også å gi merksemd til det mest iaugefallande, men minst analyserte elementet i læreboklitteraturen: Kva for *bilde* er valde til å illustrere forteljinga om Martin Luther?

I skolebøker frå 1800-talet finn vi få eller ingen illustrasjonar, men utover 1900-talet aukar illustrasjonsgraden litt etter litt. Mest brukt er

---

37 Hodne mfl. 2011: 58–67.

fotografiske reproduksjonar av måleri, men vi finn òg fotografi av stader og gjenstandar, og i somme bøker teikningar spesialproduserte for det einskilde læreverket.

Eit lite utval motiv går att i mange av bøkene. Dei aller fleste har med eit portrett av Martin Luther, oftast av ein midaldrande og relativt vel-fødd reformator, men bildet av Luther som ung og mager munk med eit intenst andletsuttrykk er òg mykje brukt. Både denne og fleire av dei andre Luther-framstillingane som blir nytta, er arbeid frå verkstaden til Lukas Cranach, Luthers nære samarbeidspartnar og bokdesignar. Bildet av Luther i heimen, omgitt av familien, er òg populært.

På andre- og tredjeplassen for populære motiv kjem to dramatiske episodar frå Luthers liv: Åtte av dei analyserte bøkene har med ei framstilling av Luther på riksdagen i Worms (1521), seks har eit bilde av Luther som slår opp tesane mot avlaten på kyrkjedøra i Wittenberg (1517). Til kategorien dramatiske episodar høyrer òg fire framstillingar av brenninga av pavebrevet med trugssmål om bannlysing utanfor Wittenberg (1520).

Det er ikkje mange enkeltpersonar utanom Luther sjølv og familien som blir framheva i illustrasjonane. Det einaste unntaket er Luthers nære medarbeidar Philipp Melanchton.

Stader som er avbilda i fleire bøker, er byen Wittenberg (4), som blei sentrum for den lutherske reformasjonen, borga Wartburg (3), der Luther blei halden i løynd etter opptrinnet på riksdagen i Worms, og Peterskyrkja i Roma (3), som illustrasjon på kyrkjeleg prakt, men først og fremst på avlatshandelen Luther opponerte mot i tesane; inntektene skulle gå til bygging av nett Peterskyrkja.

To sentrale bøker er òg motiv som kjem att fleire gonger: den vesle katekisma (4) og den tyske bibelomsetjinga (3).

Så langt svarer bildebruken nøye til den etablerte standardforteljinga om Luthers liv. Det er ikkje mykje endring å spore over tid når det gjeld denne typen illustrasjonar, sjølv om illustrasjonsgraden og -kvaliteten aukar gjennom perioden. Med reduksjonen i omfanget av tekst i dei nyaste lærebøkene blir òg talet på illustrasjonar redusert, men ein held seg stort sett til det tradisjonelle valet av motiv.

Den sterkare elevsentreringa som vi observerte i læreboktekstane, særleg i mønsterplan-periodane (M74 og M87), til ein viss grad i

KRL-perioden, viser òg att i bildevalet i bøkene. I tillegg til dei historiske bilda dukkar det no opp bilde frå elevane sin kvardag, eller i det minste frå samtida deira. Dei nemnde kvardagsbilda i *Ei bok om kyrkja* er det tydelegaste dømet på denne tendensen. Vi finn òg fotografi av moderne gute- eller barnekor nytta for å illustrere salmesongen og musikken si betydning (*Ei bok om kyrkja, Broene*). I dei nyare lærebøkene er det på ny dei historiske bilda som dominerer (*Du og jeg* illustrerer rett nok Luthers bibelarbeid med eit utval moderne bibelutgåver). Dette kan lesast som eit signal om ein aukande vekt på distanse på kostnad av nærleik.

Martin Luther i skoleutgåve

Kjennskap til Martin Luthers biografi har vore ein obligatorisk del av norske 12–13-åringars kunnskapsforråd gjennom snart 130 år. Men dei grunnleggjande elementa i denne skoleutgåva av Luther var alt på plass i lese- og lærebøker før 1889-reforma. Sentrale stasjonar er Wittenberg, Worms og Wartburg, stader som er eksplisitt nemnde også i fleire generasjonar læreplanar. Det blir brukt mykje plass på dramatiske hendingar knytte til desse stadene, oftast med Luthers djerve framferd på riksdagen i Worms som høgdepunkt. Effekten er at Luther får ein funksjon som forbilde for elevane si danning, som eit sjølvstendig individ som følgjer sitt eige samvit. Dette er kanskje det mest stabile draget ved Lutherframstillingane, frå Grøgaards modige Luther (1843) via Holsviks fromme og kjensleware Luther (1958) og til den Luther som hos Gjefsen mfl. (1986) gjer det til ein «menneskerett å følgja overtydinga si». I RLE-bøkene er dette aspektet tona ned, noko det er nærliggjande å tolke som eit teikn på ei sterkare vektlegging av kunnskapssida ved religions- og livssynsfaget på kostnad av danningssida.

Kvantitativt har Luther-stoffet gradvis vakse i sidetal fram til eit toppunkt etter innføringa av forsøk med 9-årig skole på 1960-talet. Deretter har Luther-forteljinga halde seg nokså omfangsrik, men med Kunnskapsløftet og overgangen frå KRL til RLE er den dramatisk forkorta.

Lærebøkene målbar lenge – faktisk lenger enn læreplanane skulle tilseie, om Aadnanes har rett – ei normativ og kontroversteologisk interesse: Luther blei framstilt som representant for sjølve Sanninga, og

reformasjonen som den store kyrkjeforbetringa. Samanlikningsgrunnlaget var kritikkverdige kyrkjelege tilhøve i seinmellomalderen, men implisitt har nok dette ofte vore lese som verdidommar over notidig kato-lisisme. Nyare lærebøker, særleg frå og med innføringa av KRL-faget, legg vekt på ei meir nøytral framstilling. Reformasjonen blir no i regelen omtala som ei «forandring» av kyrkja. I denne samanheng gjorde lærebøkene gjerne greie for dei endringane av kyrkjelege praksisar Luther og dei andre reformatorane sette i verk, men dei mest barberte RLE-lærebøkene finn stort sett berre plass til å nemne oppsplittinga i ulike kyrkjesamfunn og fragmenteringa av ein kristen einskapskultur.

Framstillinga av avlatsstriden, og særleg av den katolske læra om avlat, har peikt seg ut som eit vanskeleg tema i lærebokhistoria, heilt til dei nyaste lærebøkene. Det er ikkje kontroversielt å hevde at praksisen med sal av avlatsbrev, som Luther gjekk til åtak på, var problematisk. Men å gi ei presis framstilling av avlatslæra fordrar ein del plass. Det er ikkje korrekt å seie, slik fleire framstillingar gjer, at det handlar om «sal av tilgiving». Tilgiving får ein, etter katolsk lære, i skriftemålet; avlat handlar om fritak for botsøvingar. I ei tid der det sit stadig fleire elevar med katolsk bakgrunn i det fleirkulturelle klasserommet, er det uheldig at lærebokframstillingar av katolsk tru blir så korte at dei blir misvisande.

Dei politiske føresetnadane for og konsekvensane av reformasjonen er breiast handsama i lærebøkene frå mønsterplan-periodane og framover, Luthers teologi i somme av bøkene frå 1960-talet og fram til hundreårsskiftet.

Først på eit seint tidspunkt i lærebokhistoria blir betenkelege sider ved Luthers verksemd tematiserte, som haldningane hans til bondeopprøret og utsegnene om kvinner og jødar. Karakterskildringar er alltid positivt formulerte. Eleven møter ein Luther som er heilhuga og prinsippfast, ikkje fanatisk eller sta. Forteljinga om Luther er ei heltforteljning, til tider ei protestantisk helgenforteljning.

Den mest interessante endringa i skolens forteljning om Luther er kanskje den vi ser i lærebøkene frå 1970-talet: Først no slår sekulariseringa inn i religionslærebøkene. Det kjem inn ein avstand mellom eleven og Luther som ikkje har vore der før. Tidlegare har lærebøkene tatt for gitt at elevane er kristne og at Luther er ein sjølvskreven autoritet. Med tanke

på kulturkampane i mellom- og etterkrigstida er dette påfallande. Saman med dette nye trekket høyrer ikkje berre ei historisering av Luther, med ei tilhøyrande vektlegging av historisk avstand, men også dei mange meir eller mindre vellukka forsøka på aktualisering av Luther. Min tese er at dette ikkje berre heng saman med eit endra og meir elevsentrert pedagogisk ideal, men òg med auka sekularisering.

Litteratur

Kjelder

Skolelover og læreplanar

- Lov om Almueskolevæsenet paa Landet 1860.
 Lov om Folkeskolen paa Landet 1889.
 Normalplan (mønsterplan) for landsfolkeskolen 1939.
 Læreplan for forsøk med 9-årig skole 1960.
 Mønsterplan for grunnskolen 1974 (M 74).
 Mønsterplan for grunnskolen 1987 (M 87).
 Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen 1997 (L 97).
 Læreplan for Kunnskapsløftet 2006 (LK 06).

Lærebøker

- Bakken, Elisabeth, Per K. Bakken og Petter A. Haug 1999. *Broene. Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering 7*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bang, A. Chr 1892. *Kirkehistorie for folkeskolen*. Kristiania: Dybwad.
- Berggreen, Harald Arne, Victor Hellern og Roald Tingstad 1964. *Kristendomskunnskap for ungdomsskolen. 7. skuleåret*. Oslo: Dreyer.
- Bondevik, John Harald og Elen Egeland 2010. *Vivo. RLE 5-7*. Oslo: Gyldendal undervisning.
- Børresen, Beate, Peder E. Nustad og Tove Larsen 2008. *Vi i verden 7. Kristendoms-, religions- og livssynskunnskap*. Oslo: Cappelen.
- Gjefsen, Bjørn, Randi Gilje, Victor Hellern og Sonja Thoresen 1986. *Ei bok om kyrkja. Kristendomskunnskap for grunnskolen 7* (Åshild Nordstrand, omsetjar). Oslo: Gyldendal.
- Grøgaard, Hans Jacob 1843. *Læsebog for Børn. En Forberedelse til Religionsundervisningen, især i Norges Omgangsskoledistrikter* (11. Udg.). Christiania: Beyer.
- Gaarder, Inger Margrethe, Odd Bjørnsen og Erik Kullerud 1978. *Gud og verden. Kristendomskunnskap 7*. Oslo: Cappelen.

- Hjelde, Oddmund 1966. *Bibelen viser veg. Kristendomskunnskap for den 9-årige skulen*. Oslo: Gyldendal.
- Hodne, Hans, Henrik Syse og Helje Kringlebotn Sødal 2011. *Du og jeg. RLE 6*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Holsvik, Lauritz 1958. *Kyrkjesege for folkeskolen* (Ingvald Torvik, omsetjar. 8. opplag). Oslo: Steensballe.
- Jensen, P. A. 1863. *Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet. Tredie Skoletrin*. Kristiania: Cappelen.
- Kristensen, Vidar, Sindre Eide, Anne Helene Utgaard og Tor Jørgensen 1978. *Fellesskapet. Kristendomskunnskap 7*. Oslo: Aschehoug.
- Kristensen, Vidar og Gunnar Bakke Gabrielsen 1990. *Møte med livet. Kristendomskunnskap for 7.-9. klasse. 2*. Oslo: Aschehoug.
- Rolfsen, Nordahl 1893. *Læsebog for folkeskolen 2*. Kristiania: Jacob Dybwad.
- Schübeler, Ludwig 1949. *Lat riket ditt koma. Kyrkjesege for folkeskolen* (Jakob Fjalestad, omsetjar). Oslo: Aschehoug.
- Skeie, Eyvind og Nina Omland 1999. *Reiser i tid og tru. Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering. 7. klasse*. Oslo: Gyldendal.
- Vogt, Volrath 1860. *Bibelhistorie med lidt af Kirkens Historie* (3. autoriserede Opl.). Kristiania: Steensballe.
- Aarflot, Anne-Kristin, Jan-Olav Aarflot og Jan Opsal 1999. *Fortell meg mer. Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering 7*. Oslo: Aschehoug.

Sekundærlitteratur

- Breidlid, Halldis og Tove Nicolaisen 2000. *I begynnelsen var fortellingen. Fortelling i KRL*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bråten, Oddrun Marie Hovde 2014. «Bruk av lærebøker i RLE». Kåre Fuglseth (red.). *RLE i klemme. Ein studie av det erfarte RLE-faget: 173–197*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Elstad, Hallgeir 2017. «'Her maatte Reformationen med Tvang indføres'. Reformasjonen i norske skolebøker». Tarald Rasmussen og Ola Tjørhom (red.). *Reformasjonen i nytt lys: 213–244*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Haraldsø, Brynjar 1989. «1739–1850. Det stille hundreåret – menighetsskolens tid». Brynjar Haraldsø (red.). *Kirke – skole – stat 1739–1989: 10–43*. Oslo: IKO-forlaget.
- Lied, Sidsel 1996. «Fra Vogts 'bibelhistorie for folkeskolen' til 'Kristendomsboka'. Om bibeltekster i læreverv for grunnskolen». *Prismet* 47/1: 3–12.
- Skjelbred, Dagrun, Norunn Askeland, Eva Maagerø og Bente Aamotsbakken 2017. *Norsk lærebokhistorie. Allmueskolen – folkeskolen – grunnskolen 1739–2013*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Skrunes, Njål 1995. *Kristendomskunnskap for barn. En fagplanhistorisk undersøkelse av kristendomsfagets utvikling 1889–1939*. Menighetsfakultetet. Oslo.
- Skrunes, Njål 2010. *Lærebøkforskning. En eksplorerende presentasjon med særlig fokus på kristendomskunnskap, KRL og religion og etikk*. Oslo: Abstrakt.
- Sletvold, Sverre 1971. *Norske lesebøker 1777–1969*. Trondheim: Universitetsforlaget.
- Tallaksen, Inger Margrethe og Hans Hodne 2014. «Hvilken betydning har læremidler i RLE-faget?». *Norsk pedagogisk tidsskrift* 98/5: 352–363
- Thorvaldsen, Egil Lien 2011. «Hele Norges bibelhistorie. Om Volrath Vogts 'Bibelhistorie med lidt af Kirkens Historie'». Dagrun Skjelbred og Bente Aamotsbakken (red.). *Norsk lærebokhistorie – en kultur- og dannelseshistorie* 3: 120–138. Oslo: Novus.
- Winje, Geir 2008. «Lærebøkene i KRL – hva har skjedd på ti år?». *Norsk Teologisk Tidsskrift* 109/1: 72–88.
- Winje, Geir 2011. «Når 'de Andre' rykker nærmere. Om 1900-tallets lærebøker i kristendomskunnskap». Dagrun Skjelbred og Bente Aamotsbakken (red.). *Norsk lærebokhistorie – en kultur- og dannelseshistorie* 3: 139–157. Oslo: Novus.
- Aadnanes, Per M. 1992. «Frå kyrkjehistorie til kristendomshistorie. Ei didaktikk-historisk skisse av kyrkjehistoria i grunnskulen». *Tidsskrift for kirke, religion og samfunn* 5/2: 187–202.